

Джовани Ариги

ДЪЛГИЯТ ДВАЙСЕТИ ВЕК

Парите, властта и произходът на нашето време

София, 2025

Преводът е направен по изданието:

GIOVANNI ARRIGHI

THE LONG TWENTIETH CENTURY

Money, Power, and the Origins of Our Times

First published by Verso in 1994.

© Giovanni Arrighi 1994, 2010

All rights reserved

„Катехон“ е импринт на издателство „Изток-Запад“.

© Издателство „Изток-Запад“, 2025

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Димитър Събев, превод, 2025

ISBN 978-619-01-1666-0

ДЖОВАНИ
АРИГИ

ДЪЛГИЯТ ДВАЙСЕТИ ВЕК

Парите, властта и произходът
на нашето време

Превод от английски
Димитър Събев

КАТЕХОИ

...

№26	Матиас Десмет	<i>Психология на тоталитаризма</i>
№27	Валентин Вацев	<i>Актуалността на миналото</i>
№28	Артур Кордон	<i>Перспективата изкуствен интелект</i>
№29	Боян Чуков	<i>Матрицата 2</i>
№30	Тома Пикети	<i>Кратка история на равенството</i>
№31	Кирил Фурсов	<i>Държавата търговец</i>
№32	Майкъл Хъдсън	<i>Съдбата на цивилизацията</i>
№33	Халфорд Макиндръ	<i>Географската ос на историята</i>
№34	Сергей Савелиев	<i>Нищетата на мозъка</i>
№35	Нийл Фъргюсън	<i>Големият упадък</i>
№36	Гунар Кайзер	<i>Култът</i>
№37	Янис Варуфакис	<i>Технофеодализъм</i>
№38	Игор Шнуренко	<i>Да убиеш Левиатан</i>
№39	Джон Мийършаймър	<i>Голямата заблуда</i>
№40	Жак Елю	<i>Пропагандата</i>
№41	Съст. В. Аверянов	<i>Голямото нулиране</i>
№42	Олдъс Хъксли	<i>Обратно към Прекрасния нов свят</i>
№43	Еманюел Тод	<i>Поражението на Запада</i>
№44	Уолтър Липман	<i>Общественото мнение</i>
№45	Сергей Савелиев	<i>Еволюцията на мозъка и социалният подбор</i>
№46	Робърт Ф. Кенеди-мл.	<i>Ухан: какво остана покрито</i>
№47	Шеймъс Брунър	<i>Лицата на контролигархията</i>
№48	Питър Турчин	<i>Последни времена</i>
№49	Нейоми Клайн	<i>Двойникът</i>
№50	Иво Христов	<i>Отвъд точката на пречупване</i>
№51	Каръл Куигли	<i>Трагедия и надежда. Том 1</i>
№52	Жак Елю	<i>Технологията. Залогът на века</i>
№53	Петър Волгин	<i>Европа след края на евроатлантизма</i>
№54	Филип дьо Вилие	<i>Дръпнах нишката на лъжата и всичко излезе наяве</i>
№55	Джулио Тремонти	<i>Криминогенната държава</i>
№56	Джовани Ариги	<i>Дългият двайсети век</i>

СЪДЪРЖАНИЕ

Списък на фигурите	9
Предговор и благодарности	11
Въведение	17
1. Трите хегемонии на историческия капитализъм.....	44
Хегемония, капитализъм и териториализъм	44
Произход на съвременната междудържавна система.....	54
Британската хегемония и империализмът на свободната търговия.....	65
Хегемонията на САЩ и възходът на системата на свободното предприемачество.....	77
Към нова изследователска програма	93
2. Възходът на капитала	105
Предшественици на системните цикли на натрупване.....	105
Генезисът на високите финанси.....	116
Първи (генуезки) системен цикъл на натрупване	130
Втори (нидерландски) системен цикъл на натрупване	148
Диалектика на държавата и капитала	167
3. Индустрия, империя и „безкрайното“ натрупване на капитал.....	182
Трети (британски) системен цикъл на натрупване.....	182
Диалектика на капитализма и териториализма.....	199
Диалектика на капитализма и териториализма (продължение).....	221
Повторение и обобщение	241

4. Дългият дваисети век.....	270
Диалектика на пазара и плана.....	270
Четвърти (на САЩ) системен цикъл на натрупване.....	301
Динамика на глобалната криза.....	335
 Епилог. Може ли капитализмът да надживее своя успех?.....	362
 Послепис към второто издание на „Дългият дваисети век“	398
Логика на финансовите експанзии	399
Циклични и еволюционни модели на историческия капитализъм.....	402
Бифуркацията на финансовата и военната власт	406
Кризата на хегемонията на САЩ и възходът на Китай.....	409
 Литература	414
 Показалец.....	433

*На моите студенти от
Щатския университет на Ню Йорк в Бингхамтън (1979–1994)*

СПИСЪК НА ФИГУРИТЕ

1.1. Метаморфозният модел на Менш	26
2.1. Сребърни монети, сечени в Англия (1273–1470	120
2.2. Тенденции в търговията с платове: износ от Англия и производство в Ипър	120
2.3. Средиземноморски маршрути на Генуа и Венеция през Средновековието	139
2.4. Генуезкото пространство на потоците в края на XVI и началото на XVII в.	155
2.5. Обем на доставките на жито през Зондския проток (1562–1780)	155
3.1. Износ на капитали от Британия (1820–1915)	187
3.2. Търговската експанзия през XVI в.	194
3.3. Търговската експанзия през XIX в.	195
3.4. Дълги векове и системни цикли на натрупване	242
3.5. Идеотипна траектория на търговските експанзии	254
3.6. Модел на Хикс на последователни търговски експанзии	254
3.7. Бифуркация в траекторията на търговските експанзии	258
3.8. Модел на локална турбуленция	265
3.9. Модел на системна турбуленция	265
3.10. Метаморфозен модел на системните цикли на натрупване	265

4.1. Търговски баланс и текуща сметка на САЩ (1896–1956)	305
4.2. Златни резерви и краткосрочни пасиви на САЩ (1950–1972)	338
4.3. Преки чуждестранни инвестиции от страни с развита пазарна икономика, по географски региони на произход (1953–1983)	339
4.4. Дългосрочни лихвени проценти в Съединените щати (1965–1984)	354
Е.1. Възходът на Източна Азия в сравнителна перспектива	370
Е.2. Разлика в доходите и разлика в степента на индустриализация	373
Е.3. Темп на нарастване на съвкупните преки чуждестранни инвестиции на Япония	387
Е.4. Източноазиатското пространство на потоците в края на XX в.	388
П.1. Еволюционни модели на световния капитализъм	403

ПРЕДГОВОР И БЛАГОДАРНОСТИ

Тази книга започна преди почти петнайсет години като изследване на световната икономическа криза от 70-те години на XX в. Кризата беше концептуализирана като трети и заключителен момент от един цялостен исторически процес, определен от възхода, пълната експанзия и гибелта на американската система за натрупване на капитал в световен мащаб. Другите два момента бяха Голямата депресия от 1873–1896 г. и трийсетгодишната криза от 1914–1945 г. Трите момента, взети заедно, определяха дългия двайсети век като една особена епоха или стадий в развитието на капиталистическата световна икономика.

По начина, по който първоначално си представях тази книга, дългият двайсети век трябваше да съставлява нейната основна тема. Разбира се, от самото начало бях наясно, че възходът на системата на САЩ може да бъде разбран само във връзка с гибелта на британската система; но не чувствах нужда или желание да връщам анализа по-назад от втората половина на XIX в.

С годините промених идеята си и книгата се превърна в изследване на това, което бе наречено „двамата взаимнозависими главни процеса на [съвременната] епоха: създаването на система от национални държави и формирането на световна капиталистическа система“ (Tilly 1984: 147). Тази промяна беше предизвикана от самата еволюция на световната икономическа криза през 80-те години на XX в. С настъпването на епохата на Рейгън „финансиализацията“ на капитала, която беше една от няколкото характеристики на световната икономическа криза от 70-те, стана абсолютно най-важната черта на кризата. Както се бе случило осемдесет години по-рано при гибелта на британската система, наблюдатели и учени отново приветстваха „финансовия капитал“ като последен и най-висок стадий на световния капитализъм.

Именно в тази интелектуална атмосфера открих във втория и третия том на трилогията на Фернан Бродел „Капитализъм и цивилизация“¹ интерпрета-

¹ Преводът на български език на тази основна книга на Бродел възпроизвежда оригиналното френско заглавие: „Материална цивилизация, икономика и капитализъм, XV–XVIII в.“ (ИК „Прозорец“, 2000–2005). (Всички бележки под линия са на преводача.)

тивната схема, която стана основа на тази книга. В тази интерпретативна схема финансовият капитал не е конкретен стадий от световния капитализъм, да не говорим за негов последен и най-висок стадий. По-скоро това е повтарящ се феномен, белязал капиталистическата ера от самите ѝ начала през Късното средновековие и Ранното ново време в Европа. През цялата капиталистическа епоха финансовите експанзии сигнализират за преход от един световен режим на натрупване към друг. Те са неразделна част от повтарящото се разрушаване на „старите“ режими и едновременното създаване на „нови“.

В светлината на това откритие наново концептуализирах дългия двайсети век като състоящ се от три фази: (1) финансовата експанзия от края на XIX и началото на XX в., в хода на която структурите на „стария“ британски режим биват унищожени и се създават тези на „новия“ режим на САЩ; (2) материалната експанзия от 50-те и 60-те години на XX в., при която господството на „новия“ режим на САЩ води до световна експанзия на търговията и производството; и (3) текущата финансова експанзия, в хода на която се разрушават структурите на вече „стария“ режим на САЩ и се предполага, че се създават тези на „новия“ режим. По-важното е, че в интерпретативната схема, която извлякох от Бродел, дългият двайсети век вече бе последният от четири дълги века със сходна структура, всеки от които е определен етап от развитието на съвременната капиталистическа световна система. Стана ми ясно, че сравнителният анализ на тези последователни дълги векове би могъл да разкрие повече за динамичния и вероятен бъдещ резултат от настоящата криза, отколкото един задълбочен анализ само на дългия двайсети век.

Това преработване на изследването, за да покрие то много по-дълъг период от време, доведе до свиване на мястото, посветено на дискусия специално за дългия двайсети век, до около една трета от книгата. Въпреки това реших да запазя първоначалното заглавие, за да подчертая строго инструменталния характер на моите пътувания в миналото. С други думи, единствената цел на реконструирането на финансовите експанзии от по-ранните векове е да задълбочим нашето разбиране за текущата финансова експанзия като заключителен момент от един определен етап от развитието на капиталистическата световна система – етапът, обхванат от дългия двайсети век.

Тези пътувания в миналото ме отведоха на коварния терен на световно-историческия анализ. Коментирайки *магнум опуса* на Бродел, от който черпех вдъхновение, Чарлс Тили мъдро ни предупреждава за опасностите от това да се движим по този терен:

Ако последователността е злият дух на малките умове, Бродел без проблем успява да избяга от този демон. Когато не ни изкарва от кожата с нашите искания за последователност, Бродел парадирва... със своята нерешителност. През целия втори том на „Материалната цивилизация“ той многократно започва да обсъжда отношенията между капиталисти и държавници, след което се отклонява... Точно защото разговорът обхваща толкова широки грани-

ци, един поглед назад към темата на третия том поражда учудване: големите теми на първия том – население, храна, облекло, технологии – са почти напълно изчезнали!... Трябваше ли да очакваме нещо друго от човек с темперамента на Бродел? Той подхожда към един проблем, като изброява неговите елементи; погалва неговите иронии, противоречия и сложности; сблъсква различните теории, предложени от учените и отдава исторически дължимото на всяка теория. Уви, сумата от всички теории не е никаква теория... Ако Бродел не можа да извърши преврата, кой би могъл? Може би някой друг ще успее да напише „тотална история“, която отчита цялото развитие на капитализма и пълното израстване на европейската държавна система. Поне за момента е по-добре да се отнасяме към гигантското есе на Бродел като към източник на вдъхновение, а не като към модел за анализ. Освен с един Бродел, който да му придаде допълнителна мощност, толкова голям и сложен плавателен съд изглежда обречен да потъне, преди да достигне далечния бряг (Tilly 1984: 70–1, 73–4).

Препоръката на Тили е да работим с по-управляеми единици за анализ, отколкото с цели световни системи. По-управляемите единици, които той предпочита, са компонентите на конкретни световни системи: като мрежите за принуда, които се групират в държави и мрежите за размяна, които се групират в регионални начини на производство. Чрез систематично сравняване на тези компоненти може да успеем „да прикреем примерите за специфични структури и процеси в рамките на определени световни системи към исторически обосновани обобщения относно тези световни системи“ (Tilly 1984: 63, 74).

В тази книга потърсих друг изход от трудностите, свързани с отчитането на пълното развитие на световния капитализъм и на съвременната междудържавна система. Вместо да напусна Броделовия кораб на световния исторически анализ, аз останах на него, за да правя неща, които не отговаряха на интелектуалния темперамент на капитана, но бяха в обсега на по-слабите ми очи и треперещите ми крака. Оставих Бродел да бразди вместо мен откритото море на световните исторически факти и избрах за себе си по-малката задача да преработя неговия преизобилен запас от предположения и интерпретации в едно икономично, последователно и достоверно обяснение на възхода и пълната експанзия на капиталистическата световна система.

Случи се така, че представата на Бродел за финансовите експанзии като заключителни фази на големите капиталистически процеси ми позволи да разбия целия живот на капиталистическата световна система (*longue durée*, [дългият период] на Бродел) на по-управляеми единици за анализ, които нарекох системни цикли на натрупване. Независимо че кръстих тези цикли на определени компоненти на системата (Генуа, Нидерландия, Британия и Съединените щати), самите цикли се отнасят за системата като цяло, а не за нейните компоненти. Това, което се сравнява в тази книга, са структурите

и процесите на капиталистическата световна система като цяло на различни стадии от нейното развитие. Нашият фокус върху стратегиите и структурите на генуезките, нидерландските, британските и американските правителствени и бизнес агенти се дължи изключително на централната роля, която последователно играят във формирането на тези стадии.

Разбира се, това е много тесен фокус. Както обяснявам във Въведението, системните цикли на натрупване са процеси по „командните върхове“ на капиталистическата световна икономика – „истинският дом на капитализма“ по Бродел. Благодарение на този тесен фокус успях да добавя към Броделовото изследване на световния капитализъм някаква логическа последователност и допълнителните двата века, които ни делят от 1800 г., където Бродел завърши своето пътуване. Но стесняването на фокуса е свързано и с големи разходи. Класовата борба и поляризацията на световната икономика на ядра и периферни зони – и двете изиграли важна роля в първоначалната ми концепция за дългия двадесети век – почти напълно изчезнаха от картината.

Много читатели ще бъдат озадачени или дори шокирани от тези и други пропуски. Всичко, което мога да им кажа, е, че конструкцията, представена тук, е само едно от няколко еднакво валидни, макар и не непременно еднакво актуални повествования за дългия двадесети век. Представих другаде интерпретация на дългия двадесети век, която се фокусира върху класовата борба и отношенията между ядро и периферия (вж. Arrighi 1990b). След като завърших настоящата книга, имам много нови прозрения, които бих искал да *добавя* към онази по-ранна интерпретация. Въпреки това много малко са нещата, които бих *променил* в нея. Доколкото мога да преценя, по-ранното повествование все още е валидно от своята гледна точка. Но разказът, представен в настоящата книга – както и посочва нейното подзаглавие – е по-актуален с оглед разбирането на връзката между пари и власт в процеса на създаването на нашето време.

За да докарам моята по-слаба версия на кораба на Бродел до далечните брегове на късния двадесети век, трябваше да се закълна да стоя далеч от дебатите и полемиките, които бушуваха на островите на специализираното знание, които посетих и плячкосах. Подобно на Арно Майер, „с готовност признавам, че съм пламенен „носач“ и зидар, а не заклетс „трошач“ и разбивач“. И като него всичко, което искам, е „търпеливо изслушване“ и [книгата] да бъде „взета и оценена като цяло“, а не само в отделните ѝ части“ (Mayer, 1981: x).

Идеята да напиша книга за дългия двадесети век не беше моя, а на Пери Андерсън. След разгорещена дискусия върху една от няколко дълги статии, които бях написал за световната икономическа криза от 70-те години на XX в., той ме убеди още през 1981 г., че само книга в пълен обем е подходящо средство за онзи вид конструкция, който имах предвид. След това той зорко наблюдаваше моите скитания из вековете, като винаги даваше добри съвети какво да правя и какво да не правя.

Ако Пери Андерсън е основният виновник за участието ми в този свръхамбициозен проект, Имануел Уолърстийн е главният виновник за това, че проектът стана още по-амбициозен, отколкото беше първоначално. Като удължих времевия хоризонт на изследването, за да обхване *дългия период* на Бродел, аз всъщност вървах по неговите стъпки. В ежедневната ни работа в центъра „Фернан Бродел“ той настояваше, че тенденциите и конюнктурите на моя дълъг двайсети век може да отразяват структури и процеси, съществуващи още от XVI в.; това беше достатъчно обезпокоително, за да ме накара да проверя валидността на твърдението. Докато проверявах, видях по-различни неща от него; а дори когато виждах същите неща, намирах за тях различна трактовка и приложение, отколкото в неговата книга „Модерната световна система“. Но като настояваше, че *дългият период* на историческия капитализъм е релевантната времева рамка за типа конструкция, която имах предвид, Уолърстийн беше абсолютно прав. Без неговия интелектуален стимул и провокация дори не бих си помислил да напиша тази книга по начина, по който го направих.

Между замисъла на тази книга и действителното ѝ написване лежи пропаст, която никога нямаше да преодолее, ако не беше изключителната общност от студенти, с които имах щастието да работя през моите петнайсет години в Щатския университет на Ню Йорк – Бингхамтън. Съзнателно или несъзнателно, членовете на тази общност ми предоставиха повечето от въпросите и много от отговорите, които са същността на този труд. Взети заедно, те са великанът, на чийто плещи пътувах и на тях с право е посветена книгата.

Като ръководител на програмата за висше образование по социология в Щатския университет на Ню Йорк в Бингхамтън, Терънс Хопкинс до голяма степен е отговорен Бингхамтън да стане единственото място, където аз бих могъл да напиша тази книга. Той също така носи отговорност за всичко ценно в методологията, която съм използвал. Като най-суров мой критик и най-силен мой поддръжник, Бевърли Силвър изигра централна роля в реализирането на този труд. Без нейното интелектуално ръководство щях да се заблудя; без нейната морална подкрепа щях да се задоволя с много по-малко, отколкото в крайна сметка направих.

По-ранна версия на Първа глава беше представена на Втората конференция за структурната промяна на Запада на Съвета за икономически и социални изследвания (ESRC), проведена в Емануел Колидж в Кеймбридж през септември 1989 г., и впоследствие публикувана в *Ривю* (Лято, 1990) и препечатана в „Грамши, Исторически материализъм и международни отношения“ (1993). Раздели от Втора и Трета глава бяха представени на Третата конференция на ESRC по същата тема, проведена в Емануел Колидж през септември 1990 г. Участието в тези две конференции, както и в предходната, проведена през септември 1988 г., усили парата на моя кораб в момент, когато иначе можеше да потъне. Много съм благодарен на Фред Халидей и Майкъл Ман, че ме поканиха на цялата поредица от конференции на ESRC, на Джон Хобсън,

че ги организира ефективно, и на всички останали участници за стимулиращите дискусии, които проведохме.

Пери Андерсън, Гопал Балакришнан, Робин Блекбърн, Терънс Хопкинс, Ришат Касаба, Рави Палат, Томас Райфър, Бевърли Силвър и Имануел Уолърстийн прочетоха и коментираха ръкописа преди последния кръг от ревизии. Различните им специалности и интелектуални перспективи ми помогнаха изключително много да поправя онова, което можеше да се поправи в продукта на това опасно предприятие. Томас Райфер също ми помогна в последната минута с проверка на препратки и цитати. Имам по-голяма причина, отколкото е обичайно, да поема пълната отговорност за това, което остана неоправено и непроверено.

И накрая, специално благодаря на моя син Андреа. Когато започнах този труд, той беше на път да влезе в гимназията. По времето, когато пишех последната чернова, той беше завършил *дисертацията си* по философия в Миланския държавен университет. През цялото време той беше наистина най-добрият син. Но когато този труд наближи своя край, той стана също и безценен съветник по редакцията. Ако книгата намери читатели извън сферите на историята и социалните науки, ще го дължа до голяма степен на него.

Джовани Ариги, март 1994 г.